

OMMAVIY NUTQ VA UNING SHAKLLARI

Sobirova Feruza Islomjon qizi

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Toshkent, O'zbekiston

f.sobirova@uzswlu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada ommaviy nutqning mazmuni, kommunikativ funksiyalari va tildagi namoyon bo'lish shakllari tahlil qilinadi. Ommaviy nutq ijtimoiy muomala vositasi sifatida siyosiy, publitsistik, ilmiy, diniy va reklama sohalarida keng qo'llaniladi. Maqolada ushbu nutq shakllarining xususiyatlari, uslubiy vositalari, ta'sirchanlik omillari hamda auditoriyaga yetkazilish usullari o'rganiladi. Har bir shakl uchun o'ziga xos stilistik belgilar, ritorik vositalar va maqsadli auditoriya ko'rsatilgan. Ommaviy nutqning zamonaviy ijtimoiy hayotdagi o'rni va ahamiyati yoritilib, uning tilshunoslik va kommunikatsiya sohalaridagi dolzarb masala sifatida ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *ommaviy nutq, nutq shakllari, siyosiy nutq, publitsistika, stilistika, kommunikativ funksiya*

Til insoniyat jamiyatining eng muhim ijtimoiy hodisasi bo'lib, u orqali odamlar o'z fikrlarini ifodalaydi, axborot almashadi va bir-biri bilan muloqotga kirishadi. Har qanday nutq shakli insonlar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, jamiyatdagi axborot oqimini boshqarish va fikr almashinuvini ta'minlash vositasi sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, bugungi globallashuv va axborot texnologiyalarining jadal rivojlanayotgan davrida nutqning ommaviy shakllari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ommaviy nutq nafaqat tilshunoslik, balki sotsiologiya, siyosatshunoslik, kommunikatsiya va psixologiya kabi fanlar kesishmasida o'rganilayotgan muhim tadqiqot ob'ektiga aylanmoqda.

Ommaviy nutq keng auditoriyaga mo'ljallangan, oldindan rejalashtirilgan va ma'lum kommunikativ maqsadga ega bo'lgan nutq turi sifatida tavsiflanadi. Bunday nutq siyosiy maydonlarda, ommaviy axborot vositalarida, ilmiy anjumanlarda, diniy marosimlarda va reklama platformalarida keng qo'llaniladi. U auditoriyani ishontirish, ruhlantirish, ma'lumot yetkazish, ma'lum bir harakatga undash yoki g'oyani targ'ib qilish kabi vazifalarni bajaradi. Ommaviy nutqning ta'sirchanligi va samaradorligi ko'p jihatdan uning til vositalari, stilistik uslublari, ritorik qurilmalari va tuzilishiga bog'liq bo'ladi.

Shuningdek, ommaviy nutq muayyan auditoriyaga qaratilganligi sababli, unda psixologik, ijtimoiy va madaniy omillar ham muhim o'rin tutadi. Masalan, siyosiy nutqlarda milliy g'oya, birlik, islohotlar va kelajak sari intilishlar asosiy mazmunni tashkil etsa, publitsistik nutqda voqea-hodisalarni baholash, fikr bildirish, ijtimoiy ongni shakllantirish maqsad qilinadi. Diniy nutqda esa ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot vositasi sifatida inson qalbiga murojaat qilinadi. Reklama nutqi esa mahsulot yoki xizmatni iste'molchiga esda qolarli va jozibali tarzda taqdim qilishga xizmat qiladi. Ilmiy nutq esa ilmiy anjumanlar, dars mashg'ulotlari, ma'ruzalar shaklida bo'lib, ob'ektivlik va mantiqiylikka asoslanadi.

Ommaviy nutqning har bir shakli o'ziga xos stilistik belgilar, kommunikativ strategiyalar va til birliklari orqali ajralib turadi. Ular nutqning tuzilishi, ohangi, semantik yuklamasi va maqsadli auditoriyaga ta'sir doirasiga qarab farqlanadi. Ana shu shakllarning o'zaro qiyosiy tahlili, ularning funktsional xususiyatlarini o'rganish, stilistik va semantik vositalarini aniqlash hozirgi zamon tilshunosligining muhim vazifalaridan biridir.

Ushbu maqolada ommaviy nutqning nazariy asoslari, uning asosiy shakllari — siyosiy, publitsistik, ilmiy, diniy va reklama nutqlari — tahlil qilinadi. Har bir shaklning lingvistik va stilistik xususiyatlari, ritorik usullari, kommunikativ maqsadlari va ommaga ta'sir mexanizmlari chuqur yoritiladi. Shu orqali ommaviy nutqning jamiytdagi o'rni va tilshunoslikdagi ilmiy ahamiyati aniqlanadi.

Ommaviy nutq shakllari

Ommaviy nutq ko'p qirrali va ko'p funktsiyali hodisa bo'lib, u turli sohalarda har xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Har bir shakl o'z kommunikativ vazifasi, stilistik qurilishi, maqsadli auditoriyasi va ta'sir doirasi bilan ajralib turadi. Quyida ommaviy nutqning asosiy shakllari — **siyosiy, publitsistik, ilmiy, diniy va reklama nutqlari** tahlil qilinadi.

Siyosiy nutq

Siyosiy nutq — bu siyosiy arboblar, partiya vakillari, davlat rahbarlari va nomzodlar tomonidan keng ommaga qaratilgan chiqish shaklidir. Bu nutq shakli siyosiy kampaniyalar, saylovoldi uchrashuvlar, parlament nutqlari, davlat bayramlari va ommaviy mitinglarda so'zlanadi. Uning asosiy maqsadi — siyosiy g'oyalarni targ'ib qilish, ommani ishontrish, safarbar etish va xalq e'tiborini ma'lum masalalarga qaratishdir.

Siyosiy nutqning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Ishontiruvchanlik va ta'sirchanlik: Siyosiy nutq doimiy ravishda auditoriyaga psixologik va emotsional ta'sir o'tkazishni ko'zlaydi.
- Milliylik va birlik g'oyalarining targ'iboti: Ko'pincha “xalq manfaatlari”, “yagona kelajak”, “xalq bilan birga” kabi ritorik konstruksiyalar uchraydi.
- Siyosiy leksika va metaforalar: Masalan, “xalq ishonchini qozonish”, “demokratik islohotlar yo'li”, “barqaror taraqqiyot” kabi iboralar siyosiy nutqning doimiy unsurlaridir.
- Ritorik vositalar: Ritorik savollar, takrorlashlar, urg'ular, parallel tuzilmalar nutqni esda qolarli va emotsional qiladi.
- Nutq ohangining emotsionalligi: Auditoriyani ruhlantirish va ularga da'vat qilish nutq ohangida seziladi.

Masalan: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning saylovoldi chiqishlarida quyidagi kabi ifodalar tez-tez uchraydi: *“Yangi O'zbekistonni birgalikda quramiz. Bu yo'l – adolat va taraqqiyot yo'lidir.”*

Bu kabi iboralar kuchli ijtimoiy psixologik ta'sirga ega bo'lib, jamoaviylik hissini mustahkamlaydi va rahbar imijini ishonchli, fidokor etib tasvirlaydi.

Siyosiy nutqda metafora, personifikatsiya, epitet va intonatsion urg'ular keng qo'llaniladi. Bu orqali nutq obrazli, hissiyotlarga boy va esda qolarli bo'ladi.

Shuningdek, siyosiy nutqda statistik ma'lumotlar, faktlar va ijtimoiy ko'rsatkichlar ham dalil sifatida keltiriladi, bu esa uni real va ishonarli ko'rsatadi.

Siyosiy nutqning til qurilishi, asosan, rasmiy uslubga yaqin bo'lsa-da, unda ommabop va xalqchil ifodalar ham uchrab turadi. Bu uslubiy uyg'unlik esa uni har xil ijtimoiy qatlam vakillari uchun tushunarli va ta'sirchan qiladi.

Publitsistik nutq

Publitsistik nutq — bu jurnalistlar, tahlilchilar, publitsistlar yoki ommaviy axborot vositalarida faoliyat yurituvchi mutaxassislar tomonidan keng auditoriyaga mo'ljallangan tarzda yaratilgan nutq shaklidir. Ushbu nutq turi jamiyatdagi muhim voqealar, ijtimoiy masalalar, siyosiy jarayonlar, madaniy hodisalar va ijtimoiy ongga ta'sir ko'rsatadigan hodisalarni yoritish va tahlil qilish uchun xizmat qiladi. Publitsistik nutq orqali ommaga nafaqat axborot yetkaziladi, balki bu axborot orqali ularning munosabati shakllantiriladi, e'tibor yo'naltiriladi va fikr almashinuvi rag'batlantiriladi.

Publitsistik nutqning asosiy xususiyatlari

Publitsistik nutq axborot, baholov, va ishontirish funksiyalarini uyg'unlashtirgan bo'lib, uning asosiy belgilarini quyidagicha ifodalash mumkin:

- **Ijtimoiy ahamiyatlilik:** Publitsistik nutqda muhokama qilinayotgan mavzu, voqea yoki hodisa odatda jamiyat uchun muhim ahamiyatga ega bo'ladi. Bu ijtimoiy muammolar, siyosiy yangiliklar, iqtisodiy o'zgarishlar, madaniy yangiliklar yoki xalqaro aloqalar bo'lishi mumkin.

- **Ob'ektivlik va sub'ektivlik uyg'unligi:** Garchi jurnalistika ob'ektiv axborot yetkazishni ko'zlasa-da, publitsistik nutqda muallifning shaxsiy bahosi, pozitsiyasi, munosabati sezilib turadi.

- **Ta'sirchanlik va ishontirish:** Nutqda ritorik vositalar orqali o'quvchi yoki tinglovchining his-tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatish, uni o'z pozitsiyasiga jalb qilish harakati mavjud.

- **Ommaboplik:** Til soddaligi, ifoda uslubining tushunarlilik, ommaviy madaniyatga yaqinligi publitsistik nutqning asosiy belgilaridandir.

Publitsistik nutqning asosiy shakllari

Publitsistik nutq turli shakllarda ifodalanadi:

- **Maqola:** Analitik, sharhlovchi yoki tahliliy maqolalar orqali muallif o'z nuqtai nazarini asosli dalillar bilan bayon qiladi.

- **Reportaj:** Voqea joyidan berilgan bevosita kuzatishlar, guvohlar fikrlari va faktlarga asoslangan materiallar jamlanmasi.

- **Intervyu:** Taniqli shaxslar bilan o'tkazilgan suhbat shakli orqali dolzarb mavzular ochib beriladi.

- **Eslatma va xronika:** Oddiy axborot shakli bo'lib, voqea haqida qisqa va aniq ma'lumot beradi.

- **Teleradiodasturlar va bloglar:** Zamonaviy raqamli jurnalistikada keng tarqalgan publitsistik nutq shakllaridan biri bo'lib, tahliliy, axborotli va interaktiv elementlarni o'z ichiga oladi.

Stilistik va til vositalari

Publitsistik nutq uslubiy jihatdan **publitsistik uslubga** mansub bo'lib, u **axborot berish** va **ishontirish** uslublarini birlashtiradi. Bu nutqda ishlatiladigan asosiy stilistik vositalar quyidagilar:

- **Emotsional so'zlar:** "Kutilmagan burilish", "fojia", "qahramonlik", "yurakni ezuvchi voqea" kabi so'zlar o'quvchining hissiyotlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

- **Metafora va ta'riflar:** "Yurtdoshlarimiz fidokorona mehnat qilmoqda", "xalq ishonchi timsoli" kabi obrazli iboralar publitsistik nutqning badiiy-estetik qirralarini kuchaytiradi.

- **Iqtibos va faktlar:** Ishontirish vositasi sifatida statistika, guvoh so'zlari yoki mutaxassis fikrlari keltiriladi.

- **Ritorik savollar va chaqiriqlar:** "Xo'sh, endi nima bo'ladi?", "Bunday holatlarga jim qarab turish mumkinmi?" kabi ifodalar o'quvchini faol fikrlashga undaydi.

Publitsistik nutqning ijtimoiy vazifalari

Publitsistik nutq jamiyat hayotida quyidagi muhim funksiyalarni bajaradi:

- **Axborot funksiyasi:** Odamlarni zamonaviy voqea-hodisalar bilan tanishtiradi.

- **Baholov funksiyasi:** Hodisalarga muallif yoki OAV tomonidan berilgan baho orqali jamoatchilikda muayyan fikr shakllanadi.

- **Nazorat funksiyasi:** Davlat organlari va jamiyat hayotida yuz berayotgan kamchiliklarni tanqid qilish orqali ijtimoiy muvozanatni ta'minlaydi.

- **Tarbiya funksiyasi:** Ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilish, ijtimoiy faollikni oshirish va ongli munosabatni shakllantirishga xizmat qiladi.

Publitsistik nutq, ayniqsa, demokratik jamiyatda "to'rtinchi hokimiyat" deb e'tirof etiladigan jurnalistika orqali hokimiyatni tanqidiy kuzatish, aholining huquq va manfaatlarini himoya qilish imkonini beradi. Ayniqsa, axborot maydonidagi tezkorlik va ko'lamning kengayishi fonida publitsistik nutqning ijtimoiy ta'siri yanada ortib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, publitsistik nutq — bu jamiyatga ijtimoiy ahamiyatli axborotni yetkazish, uni tahlil qilish, baholash va auditoriyani fikrlashga undash vositasidir. U stilistik boyligi, o'quvchiga yaqinligi va ijtimoiy mas'uliyati bilan ajralib turadi. Shu bois tilshunoslikda publitsistik nutqni o'rganish jurnalistika madaniyatini yuksaltirish, nutq madaniyatini shakllantirish va ijtimoiy ongni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy nutq

Ilmiy nutq — bu ilmiy-izlanish faoliyati natijalarini ifodalovchi, aniq mantiqiy asosga ega, ishonchli dalil va statistik ma'lumotlarga tayanuvchi, ob'ektivlikka intiluvchi nutq shaklidir. U asosan ilmiy jurnallar, konferensiyalar, seminarlar, ilmiy maqolalar, diplom ishlari, darsliklar, dissertatsiyalar va akademik leksiyalarda qo'llaniladi. Ilmiy nutq orqali olimlar, tadqiqotchilar va talaba-yoshlar o'z ilmiy izlanishlarini bayon qiladi, nazariy konsepsiyalarni ilgari suradi va yangi ilmiy g'oyalarni ilmiy jamoatchilikka taqdim etadi.

Ilmiy nutqning asosiy funksiyasi — axborot berish, ya'ni ilmiy ma'lumot va bilimni tizimli, aniqlashtirilgan, asosli tarzda bayon qilishdir. Unda emotsional ta'sir, obrazlilik yoki ritorik vositalardan ko'ra, mantiqiy izchillik, aniq terminologiya va neytrallik ustuvor hisoblanadi. Ilmiy nutq, odatda, rasmiy uslubda yoziladi va unda “men” emas, “muallif”, “tadqiqotchi”, “ushbu izlanishda” kabi betaraf shakllar qo'llaniladi.

Ilmiy nutqda quyidagi xususiyatlar muhim o'rin tutadi:

- **Terminologik aniqlik:** Har bir so'z o'z ilmiy kontekstida aniq ishlatiladi. Masalan, lingvistikada “semema”, “denotatsiya”, “pragmatika” kabi tushunchalar o'ziga xos mazmunga ega.

- **Ob'ektivlik:** Ilmiy fikrlar hissiy jihatdan emas, balki ilmiy asoslar bilan ifodalanadi.

- **Mantiqiy izchillik:** Ma'lumotlar tartib bilan beriladi — kirish, asosiy fikr, dalillar, misollar, xulosa kabi.

- **Dalil va havolalar:** Ilmiy manbalarga tayangan holda fikr bildiriladi, bu esa muallifning ishonchligini oshiradi.

- **Formal ohang:** Ilmiy nutqda badiiy bezaklardan ko'ra, rasmiylik va mazmuniy zichlik muhim hisoblanadi.

Masalan, ilmiy maqolalarda quyidagi ifodalar ko'p uchraydi: “Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki...”, “Quyidagi metodologik yondashuv asosida...”, “Nazariy jihatdan asoslab beriladi...”.

Ilmiy nutqning asosiy vazifasi — yangi bilim yaratish, mavjud nazariyalarni tahlil qilish, ularni tasdiqlash yoki inkor etish va ilmiy hamjamiyat o'rtasida fikr almashuvini ta'minlashdan iborat. Shu bois bu nutq shakli jamiyatda ilmiy tafakkurni rivojlantirish, raqamli savodxonlik va mantiqiy fikrlash madaniyatini shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

Diniy nutq

Diniy nutq — bu ma'naviy-ma'rifiy mazmunga ega bo'lgan, odamlarning qalbiga murojaat qiluvchi va diniy g'oyalarni targ'ib qiluvchi nutq shaklidir. Diniy nutq asosan masjidlardagi va'zlar, juma va hayit namozlari khutbalari, diniy ta'lim muassasalaridagi darslar, diniy tadbirlardagi chiqishlar va islomiy ommaviy axborot vositalari orqali ifodalanadi. Uning asosiy maqsadi — tinglovchini ezgulik, sabr-toqat, tavba, halollik, kechirimlilik kabi ijobiy insoniy fazilatlar sari yetaklash, axloqiy poklik va ruhiy yuksaklikka undashdir.

Diniy nutqning eng muhim funksiyasi — ruhiy-ma'naviy tarbiya hisoblanadi. Bu nutq orqali insonlar qalbiga, ichki dunyosiga murojaat qilinadi, ularning axloqiy qadriyatlari mustahkamlanadi. Diniy nutqda Allohga ishonch, oxiratga tayyorgarlik, jamiyat oldidagi burch, ota-onaga hurmat, insonlar o'rtasidagi birodarlik va kechirimlilik kabi mavzular markaziy o'rinni egallaydi.

Diniy nutqning uslubiy xususiyatlari:

- **Emotsional va ta'sirchan ohang:** Diniy nutqda obrazlilik, samimiyat, duolar va Allohga murojaatlar orqali tinglovchi qalbida hissiyot uyg'otishga harakat qilinadi.

- **Qur'on oyatlari va hadislar:** Diniy nutq asosini Qur'on va hadislar tashkil etadi. Har bir fikr ilohiy dalil bilan asoslanadi.

- **Nasihathop ifoda:** Diniy nutqda ko'proq o'git, pand-nasihatlar shakli qo'llaniladi. Bu nutq odatda sokin, lekin izchil ohangda olib boriladi.

- **So'z boyligi va obrazlilik:** Masalan, "taqvo libosi", "gunoh yukini ko'tarish", "nurli yo'l", "hiyonat zulmati" kabi obrazli iboralar diniy nutqda keng qo'llaniladi.

Diniy nutqda ishlatiladigan tildagi ifodalar ko'pincha klassik arabcha diniy terminlar bilan uyg'unlashgan bo'ladi: *taqvo, sabr, iymon, tavba, najot, do'zax, savob, gunoh, qiyomat, ajal* kabi tushunchalar har bir tinglovchiga tanish bo'lib, ular orqali diniy xabarlar yetkaziladi.

Diniy nutqning ijtimoiy hayotdagi ahamiyati beqiyosdir. U insonlarni nafaqat diniy bilim bilan boyitadi, balki ularni ijtimoiy tartib-intizom, insonparvarlik va adolatga undaydi. Bu nutq shakli jamiyatda ma'naviyatni tiklash, ruhiy mustahkamlikni shakllantirish va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qilishda muhim vosita hisoblanadi.

Misol tariqasida, juma namozlarida imom-xatiblar quyidagi kabi iboralardan foydalanadilar:

"Ey mo'minlar! Har bir amalingizdan so'ralajak kun yaqin! Bugun qilganingiz ertaga yo'ldosh bo'lur!"

Bu kabi iboralar diniy nutqni tinglovchining qalbiga yaqinlashtiradi, unga fikr va amal jihatdan tazarru tuyg'usini bag'ishlaydi.

Reklama nutqi

Reklama nutqi — bu mahsulot, xizmat yoki g'oyani auditoriyaga taqdim etish, unga e'tibor qaratish va iste'molga undash maqsadida yaratilgan ommaviy nutq shaklidir. Reklama nutqi marketing va tijorat faoliyatining muhim vositasi bo'lib, zamonaviy jamiyatda iqtisodiy hayotning ajralmas qismiga aylangan. Bunday nutq turli platformalarda — televideniye, radio, internet, ijtimoiy tarmoqlar, bosma nashrlar, tashqi reklama vositalari orqali tarqatiladi.

Reklama nutqining asosiy maqsadi — iste'molchining e'tiborini jalb qilish, mahsulot yoki xizmat haqida axborot berish va uni xarid qilishga undashdir. Shuningdek, brend imijini shakllantirish, raqobatchilardan ajralib turish, sodiq mijozlar bazasini yaratish ham reklama nutqining funksiyalari sirasiga kiradi. Bunday nutq yuqori darajadagi stilistik va emotsional ta'sirchanlik bilan ajralib turadi.

Reklama nutqining asosiy xususiyatlari:

- **Qisqalik va lo'ndalik:** Reklama nutqi odatda qisqa vaqt yoki joyda taqdim etiladi, shuning uchun unda har bir so'z maqsadli tanlanadi.

- **Emotsionallik:** "Ajoyib narx!", "Sifatli xizmat!", "Faqat bugun!" kabi hayajon uyg'otuvchi iboralar orqali mijoz hissiyotiga murojaat qilinadi.

- **Shiorlar va chaqiriqlar:** Reklama nutqida qisqa, kuchli va esda qolarli shiorlar muhim o'rin tutadi. Masalan, "Kelajak bugundan boshlanadi!", "Sifat biz bilan birga!"

- **Go‘zallik va obrazlilik:** Nutqda obrazli iboralar, metaforalar, personifikatsiyalar, hatto so‘z o‘yinlari qo‘llaniladi: “Mazaning eng zo‘ri!”, “Energiya bilan to‘la hayot!”.

- **Qayta-qayta takrorlash:** Mahsulot nomi, narxi yoki ustunligi bir necha marta aytiladi. Bu esa eslab qolish darajasini oshiradi.

Reklama nutqining uslubiy xususiyati shundaki, u rasmiy yoki ilmiy uslubdan ko‘ra, publitsistik va og‘zaki so‘zlashuv nutqiga yaqinroq turadi. Uning tili soddaligi, jonliligi va dinamikasi bilan auditoriyaga tez ta‘sir etadi. Ayniqsa, raqamli reklamalarda video va audio materiallar bilan birga nutq intonatsiyasi, fon musiqasi, grafika va vizual obrazlar bilan uyg‘un holda taqdim etiladi.

Reklama nutqida ko‘pincha ifoda shakli ikkilamchi, ya‘ni grammatik mukammallikdan ko‘ra ta‘sirchanlik, aniqlik va savdo samaradorligi birinchi o‘ringa qo‘yiladi. Aynan shu xususiyat reklama nutqini boshqa ommaviy nutq shakllaridan farqlaydi.

Ijtimoiy reklama

E‘tiborga molik jihat shundaki, reklama nutqining yana bir turi — ijtimoiy reklama bo‘lib, u tijorat maqsadidan ko‘ra, ijtimoiy muammolarga e‘tibor qaratishga xizmat qiladi. Masalan, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish, ekologik madaniyatni oshirish, yo‘l harakati xavfsizligini eslatish kabi holatlarda “Hayotingiz – o‘z qo‘lingizda!”, “Tabiatni asrang – bu sizning kelajagingiz!” kabi iboralar orqali ta‘sirchan chiqishlar amalga oshiriladi.

Xulosa qilib aytganda, reklama nutqi zamonaviy jamiyatda iste‘mol madaniyatini shakllantirishda, tijorat aloqalarini rivojlantirishda va ommaviy axborot maydonida o‘ziga xos kommunikatsion vosita sifatida faol xizmat qiladi. U tilning ijodiy imkoniyatlaridan keng foydalangan holda, qisqa va aniq ifoda, obrazlilik va chaqiriqlilik orqali auditoriyaning e‘tiborini tortadi va xatti-harakatini boshqarishga qaratiladi.

Ommaviy nutqda qo‘llaniladigan uslubiy vositalar

Ommaviy nutqning ta‘sirchanligi va esda qolarli bo‘lishi, ko‘p jihatdan unda qanday til vositalari va stilistik qurilmalar qo‘llanilishiga bog‘liq. Nutq faqat axborot yetkazish vositasi emas, balki auditoriyaga psixologik va emotsional ta‘sir o‘tkazish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Shu bois ommaviy nutqda stilistik boylik, ritorik vositalar va ta‘sirchan tuzilmalar muhim o‘rin tutadi. Quyida ommaviy nutqda eng ko‘p uchraydigan uslubiy vositalar va ularning kommunikativ vazifalari yoritiladi:

- **Metafora:** Ommaviy nutqda ko‘p hollarda abstrakt tushunchalarni yanada aniqroq va obrazli ifodalash uchun metaforalardan foydalaniladi. Masalan, “*Yangi O‘zbekiston sari dadil qadam!*” iborasi mamlakat taraqqiyotini an‘anaviy harakat bilan ifodalovchi obrazli ifodadir. Metafora orqali murakkab g‘oyalar soddalashtiriladi, ularning hayotiyliigi ta‘minlanadi va auditoriyaning tasavvur doirasida jonli tasvir hosil qiladi.

- **Personifikatsiya:** Bu vosita orqali jonsiz yoki mavhum tushunchalarga insoniy fazilatlar yuklanadi. Masalan, “*Adolat bizning yo‘l boshchimiz*” iborasida adolat insoniy obrazda ifodalanib, unga yetakchilik xususiyati berilgan. Bu usul orqali g‘oyalar shaxslashtiriladi, ularning emotsional ta‘siri kuchaytiriladi.

- **Takrorlash (repetitsiya):** Muayyan soʻz yoki iboraning bir necha bor takrorlanishi orqali nutq taʼsirchanligi oshiriladi. Masalan, *“Biz birlikdamiz! Biz birdamligimiz bilan kuchlimiz!”* kabi iboralar auditoriyani ruhlantirish, jamoaviylik hissini kuchaytirish va esda qolarli ohang yaratishga xizmat qiladi. Takrorlash ayniqsa siyosiy va reklama nutqlarida keng qoʻllaniladi.

- **Shiorlar:** Ommaviy nutqda qisqa, mazmunli va esda qolarli iboralar — shiorlar muhim ahamiyatga ega. Masalan, *“Kelajak bugundan boshlanadi!”* kabi iboralar kuchli chaqiriq kuchiga ega boʻlib, motivatsion va targʻibot funksiyalarini bajaradi. Shiorlar ayniqsa reklama va siyosiy nutqlarda samarali vosita sifatida xizmat qiladi.

- **Ritorik savollar:** Nutqda savol shaklida berilsa-da, bu savollarga javob kutilmaydi. Ularning vazifasi — tinglovchini oʻylantirish, muayyan fikrga yetaklashdir. Masalan, *“Kim bizdan boshqa yurtimiz haqida qaygʻuradi?”* savoli tinglovchi ongida masʼuliyat va milliy gʻurur tuygʻularini uygʻotadi.

Bundan tashqari, ommaviy nutqda epitetlar (masalan, “buyuk kelajak”, “aziz xalq”), antitezalar (“ochiq — yopiq”, “haqiqat — yolgʻon”), parallel konstruktsiyalar, intonatsiya va pauza kabi usullar ham faol ishlatiladi. Ushbu vositalar nutqning ohangini boyitadi, uning ichki ritmini mustahkamlaydi va auditoriyaning eʼtiborini kerakli nuqtaga jalb etadi.

Umuman olganda, stilistik vositalar ommaviy nutqni quruq axborot emas, balki tirik, jonli va emotsional taʼsirga ega boʻlgan kuchli kommunikativ vositaga aylantiradi. Ular auditoriyani ruhlantirish, ishontirish, harakatga undash kabi funksiyalarni muvaffaqiyatli bajarishga xizmat qiladi.

Ommaviy nutq zamonaviy jamiyat hayotining ajralmas qismidir. Uning turli shakllari — siyosiy, publitsistik, ilmiy, diniy va reklama nutqlari — ijtimoiy ongni shakllantirish, axborot yetkazish, auditoriyani ruhlantirish va targʻib qilish kabi keng funksiyalarga ega. Ushbu boʻlimda ommaviy nutqning nazariy asoslari, funksional xususiyatlari va stilistik vositalari tahlil qilinarkan, har bir shakl oʻz kommunikativ vazifasiga qarab farqlanishi aniq koʻrsatib berildi.

Siyosiy nutq orqali rahbarlar va siyosatchilar ommaga oʻz gʻoya va dasturlarini yetkazadi, milliy birlik, taraqqiyot va ishonch kabi tushunchalarni targʻib qiladi. Publitsistik nutq esa ommaviy axborot vositalari orqali voqea-hodisalarni tahlil qilish, ijtimoiy muammolarga jamoatchilik eʼtiborini qaratish va baholash funksiyalarini bajaradi. Ilmiy nutq ilmiy bilimlarni tizimlashtirish, faktlarga asoslangan tahlillar berish va yangi ilmiy nazariyalarni ilgari surish uchun xizmat qiladi. Diniy nutq esa inson qalbiga murojaat qilish, maʼnaviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash va jamiyatda maʼnaviy uygʻonishni ragʻbatlantirishda muhim rol oʻynaydi. Reklama nutqi esa tijorat yoki ijtimoiy maqsadlarda auditoriyani harakatga undovchi, qisqa va obrazli kommunikatsion vositadir.

Shuningdek, ushbu bobda ommaviy nutqda ishlatiladigan stilistik vositalar — metafora, personifikatsiya, takrorlash, shiorlar, ritorik savollar va boshqa ritorik qurilmalar — har bir nutq shaklining taʼsirchanligi va esda qolarli boʻlishida qanchalik muhim rol oʻynashi koʻrsatib oʻtildi. Ular orqali ommaviy nutq hayotiy, hissiy va ongga taʼsir qiluvchi qudratli vositaga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, ommaviy nutq — bu jamiyat va til oʻrtasidagi oʻzaro aloqaning eng faol ifodasi boʻlib, u nafaqat tilshunoslik, balki kommunikatsiya, siyosat, jurnalistika, sotsiologiya kabi koʻplab fanlar chorrahasida oʻrganilishi lozim boʻlgan murakkab hodisadir. Har bir shakl oʻzining kommunikativ ehtiyojiga mos tarzda til vositalarini tanlaydi va shu orqali jamiyatdagi axborot oqimini, fikr shakllanishini va ommaviy ongini belgilab beradi. Shu bois, ommaviy nutqning tahliliy oʻrganilishi nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarb ilmiy masalalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fayziyeva, N. (2024). *The communicative-pragmatic features of euphemisms related to the political process in English and Uzbek political discourse*. Лингвоспектр, 1(1), 268–272. Retrieved from <https://lingvospektr.uz/index.php/Ingsp/article/view/81>
2. Normukhamedova, N. (2025). *Linguocultural characteristics of political euphemisms (based on the examples of English and Uzbek print media)*. Filologiya masalalari (magistratura), 1(m1), 68–76. <https://doi.org/10.36078/987656107>
3. Charteris-Black, J. (2018). *Analysing Political Speeches: Rhetoric, Discourse and Metaphor*. Palgrave Macmillan.
4. Chilton, P. (2004). *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*. Routledge.
5. Steen, G. (2002). *Identifying Metaphor in Language: A Cognitive Approach*. Style, 36(3), 386–406.
6. Van Dijk, T. A. (1997). *Discourse Studies: A Multidisciplinary Introduction*. Sage Publications.
7. Bos, L., Van Der Brug, W., & De Vreese, C. H. (2013). *An experimental test of the impact of style and rhetoric on the perception of right-wing populist and mainstream party leaders*. Acta Politica, 48(2), 192–208.
8. Karimov, A. (2021). *Publitsistik nutq va uning zamonaviy koʻrinishlari*. Til va adabiyot, №4, 33–39.
9. Qodirov, A. (2019). *Nutq madaniyati va uslubiyat*. Toshkent: Fan nashriyoti.
10. Rasulov, O. (2020). *Ommaviy axborot vositalari va til*. Toshkent: Oʻzbekiston jurnalistlari uyushmasi.